

HET LAND VAN HERLE

Tijdschrift en contactorgaan

voor vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg

Pastoor Keulers en de Keulenstraat te Schaesberg

In de gemeente Schaesberg grenst aan de Hoofdstraat een wijk met straten genoemd naar overleden pastoors van de Petrus- en Paulusparochie. Centraal ligt in deze wijk de Pastoor Schattenstraat, met als zijstraten de Daniëlsstraat, Veldiusstraat en Gerardsstraat. Daar ligt ook de Keulenstraat en de gemeente is zo attent geweest om op het straatnaambordje te vermelden: „Pastoor 1801-1814”. Nu wil de historie dat er van 1801 tot 1814 geen pastoor *Keulen* in Schaesberg leefde. Wel werkte daar *J.W. Keulers*!

Tijdens genealogisch onderzoek constateerden we in de Doop- en Trouwboeken van de Petrus- en Paulusparochie, dat pastoor Keulers iedere aantekening telkens heel duidelijk met zijn naam signeerde. Twijfel was uitgesloten, daar stond Keulers en niet Keulen. Deze ontdekking spoorde ons aan de zaak verder te onderzoeken.

Op 8 maart 1766 werd in Geleen gedoopt: Joannes Wilm, zoon van Beert Keulers en Grietjen Hamers. De ouders van deze doeping waren in dezelfde kerk op 12 februari 1756 in het huwelijk getreden. Zij worden dan genoemd: Lambertus Keulers en Anna Margaretha Hamers.

Onder Napoleon moest pastoor Keulers trouw beloven aan de Franse Republiek. Op de 19 Frimaire van het jaar XII (11 december 1803) verschenen tegen elf uur in de morgen drie geestelijken in de kerk van Heerlen. Het waren Michel Kerkhoffs uit Klimmen, Nicolas Willems van Voerendaal en Jean Guillaume Keulers van Schaesberg. In aanwezigheid van de burgemeester van Heerlen, J.J. Schils, legden zij geknield de volgende eed af: „Je jure et promets à Dieu sur les saints Evangiles de garder obéissance et fidélité au Gouvernement établi par la Constitution de la République française”¹⁾. Allen ondertekenden dit document: „Michael Kerkhoffs, N. Willems, J.W. Keulers, J.J. Schils, maire”²⁾.

De achtste februari 1814 meldden Pierre Joseph Jongen, ontvanger, en Jean Chretien Haas, landbouwer, zich bij J.J. Stassen, burgemeester en ambtenaar van de burgerlijke stand te Schaesberg. Zij verklaarden dat „Jean Guillaume Keulers curé de cette commune age de quarante sept ans, fils des feus Lambert Keulers et Margurette Haemers domiciliés dans la commune d'Opgelen canton Oirsbek, est décédé hier à quatre heures après midi dans la cure de Schaesberg''³⁾. De beide buren van de overledene en de burgemeester ondertekenden de overlijdensakte.

Uit deze officiële gegevens blijkt zonneklaar dat er in Schaesberg een pastoor J.W. Keulers werkzaam is geweest en geen Keulen. Deze constatering heeft wel consequenties: de gemeente Schaesberg meende een straat genoemd te hebben naar iemand, die daar in de zielzorg werkzaam was geweest; ten onrechte! Ook de gedenksteen bij de voormalige sacristie vermeldt de naam van een geestelijke, die in deze parochie nooit pastoor was⁴⁾.

Het is te prijzen dat een stad of dorp de namen van verdienstelijke personen in ere houdt door pleinen en straten naar hen te noemen, maar men mag dan toch op zijn minst verwachten dat ze daar met hun officiële naam te boek, pardon, te bord staan. Mogelijk is hier nog wat aan te doen.

H.J. Wetzels en F.A.M.M. Wetzels

NOTEN:

1. Gemeentearchief Heerlen, Franse Periode, inv. nr. 91 A, register inhoudende de afgelegde eden van de bedienaren van de eredienst.
2. Ten onrechte vermeldt ook J.J. Jongen in zijn „Gedenkboek ter gelegenheid van het 250 jaar bestaan der parochie“, 1950 (Geschiedenis van Schaesberg) in de voetnoot op blz. 98 de naam „Keulen“ in plaats van „Keulers“.
3. Rijksarchief in Limburg, Burgerlijke Stand Schaesberg 1814 nr. 6.
4. F.J.M. Wiertz heeft in de tweede druk van „Geloven in Schaesberg“, 1975, terecht de naam „Keulen“ veranderd in „Keulers“. Zijn goede voorbeeld verdient navolging.

Naanhof te Hoensbroek

Omtrent „Naanhof“ (in de volksmond „Genaanhef“), een altijd bekend geweest zijnde grote boerenhoeve, is geschiedkundig weinig geschreven¹⁾. Het zal wel altijd een raadsel zijn waarom Slanghen²⁾, die over zijn gemeente zo nauwkeurig was en die uit zijn kinderjaren deze hoeve kende, er geen uitgebreide beschrijving aan gewijd heeft. Wellicht kan de reden geweest zijn, dat de hoeve niet ressorteerde onder het leenhof van Hoensbroek doch eigendom was van de familie Van Hoensbroek, dat hij samen-vattend omschreef als „het groot Brabantsch onversterfelijk erfeen, dat sedert 1388 door leden uit de oud-adellijken stam der Hoen tzo Broecke achtereenvolgens verheven en ontvangen is geworden“³⁾.

Vanaf het woonhuis (het latere kasteel) dier familie alsmede vanaf Slanghens woonhuis in de toenmalige Dorpsstraat bereikte men die hoeve in een goed kwartier gaans en wel gaande in de richting Nuth over de Schurenberg (ook Pappartsberg genoemd). Zij staat in het diepe dal der Geleenbeek, waar deze de grens vormt der vroegere heerlijkheid, thans der gemeente Hoensbroek met Nuth. Vanaf het hoogste punt op die berg had men een ruim uitzicht naar alle kanten en vanuit het dal moet de hoeve toch zeker op Slanghen indruk gemaakt hebben. Haar gebouwen werden in het midden en aan het einde van de 19-de eeuw opnieuw opgetrokken en in het bijzonder het nieuwe, grootste, woonhuis (herbouwd in de tijd van Slanghens burgemeesterschap) moet toch wel zijn belangstelling gehad hebben.

De verbouwingen hadden als volgt hun verloop:

a. in 1858 het thans grootste woonhuis, schuren, stallen enz. door Franz Egon, rijksgraaf en markies van Hoensbroek, gehuwd met Mathilda Huberta rijksbaronesse van Loë-Wissen, die een vooraanstaande plaats in de toenmalige samenleving innam en op kasteel Haag bij Geldern woonde;

b. in 1889 (zeven jaren na Slanghens overlijden) bijbouw van een tweede woonhuis met bijgebouwen enz. door rijksgraaf en markies Wilhelm Rudolf van Hoensbroek in huwelijk met de Oostenrijkse prinses Maria zu Windisch-Gratz, eveneens woonachtig op kasteel Haag. Boven de toegangsdeur tot dat woonhuis werd het in steen gebeiteld alliantiewapen, versierd met de tweekoppige Oostenrijkse rijksadelaar, ingemetseld (zie afbeelding nr. 1).

In Slanghens tijd en ook nog in onze eeuw liep de landweg langs de hoeve over de top van de berg. En, hoewel de „top“ thans na een tweemalige uitdieping ongeveer tien meter lager ligt, heeft men ook nu nog vanaf de nieuwe verkeersweg een uitzicht op de hoeve. Op de westzijde van de eertijds steil afdalende

Wapen, door Wilhelm Rudolf van Hoensbroek en zijn vrouw, prinses Maria zu Windisch-Gratz, in 1889 aangebracht boven de deur van het nieuwe woonhuis.

Schurenberg, aan een weggetje met nu de naam „Schurenbergs-weg”, stonden enkele knechten- en daglonersbehuizinkjes. Aan diezelfde zijde vanaf de voet van de berg tot aan de Geleenbeek en rondom de hoeve lagen grote weilanden, deels ook boomgaarden. De volgende heuvel, noordelijk van de hoeve, was met bos bedekt:en draagt nu nog de naam „Vaesraderbos”. Waaiervormig breed lagen de tot de hoeve behorende akkerlanden in de flanken tot de heuvel richting Vaesrade en oost- en zuid-oostwaarts vanaf de Schurenberg.

Zoals gezien: de hoeve was van oudsher eigendom van de familie Van Hoensbroek. Zij werd in de 16de eeuw bestemd tot bewoning door een „bastaardtak”. Te beginnen met het jaar 1622 vindt men in het archief dier familie pachtcontracten die op deze hoeve betrekking hebben⁴). Als eigenaar traden eerst twee takken der familie op. Voor 1463 was voor de ene helft (niet nader omschreven) Nicolaas Hoen, heer van Hoensbroek 1454-1474, eigenaar. Van hem ging die helft telkens in de rechte lijn der afstamming over op diens nakomelingen tot 1631. De andere helft was in het bezit van Johan Hoen, broer van Nicolaas en ook heer van Hoensbroek 1434-1447, van wie deze in de afstammingslijnen Hoen van Velroux, Plainevaux en Beverst in 1617 overging aan jonker Spies van Schweinheim, heer te Erenstein⁵).

De eigenaar van de eerstgenoemde helft, Adriaan, rijksvrijheer van en tot Hoensbroek (1631-1675) kocht de andere helft van

genoemde jonker op 12 juni 1632. Na het overlijden van deze Adriaan (1675) ging de eigendom (der gehele hoeve dus) telkens over in de rechte lijn van afstamming op diens nakomelingen. Als laatste eigenaar dier familie trad op: Wilhelm Frans Anton Aloys Apollinar Hubert Rudolf Thimotheus Maria (kortweg genoemd: Wilhelm Rudolf) van Hoensbroek, hiervoor onder b reeds genoemd.

Hoewel de pachtcontracten na het vervallen der „herenrechten“ toch nog wel clausules bevatten ter compensatie daarvan, werd het bezit van de eigendommen in Hoensbroek (kasteel, boerderijen enz.) de familie tot een zware last. Rijksgraaf en markies Wilhelm Rudolf von und zu Hoensbroech (de naam was intussen verduits!) ging tot verkoop over. Ook Naanhof met de daartoe behorende gewanden, weilanden en boomgaarden werd verkocht (1917 en 1919). Koper was de toenmalige pachter Fr. Curfs. De graaf overleed kort daarna op 13 februari 1922⁶).

Genoemde Curfs, die zich te Hoensbroek gevestigd had vanuit Voerendaal, was geboren op 1 januari 1852 in Nuth en gehuwd met Maria Josephina Bemelmans. Hij overleed op Naanhof 14 mei 1926. Twee van zijn zonen erfden de hoeve. Zij werd dus weer gesplitst in:

a. een huis met alle bijgebouwen, nu genummerd Naanhofsweg 3, kwam aan J.M. Curfs, gehuwd met M.G.L. Senden. Hij overleed aldaar op 28 januari 1933 en zijn weduwe bleef er wonen tot 3 november 1939. Later werd eigenaar door koop J.H.H. Schoonbroodt, geboren in Wijlre 2 juni 1916, die gehuwd is met M.H.I. Houben. Het gezin woont er nog.

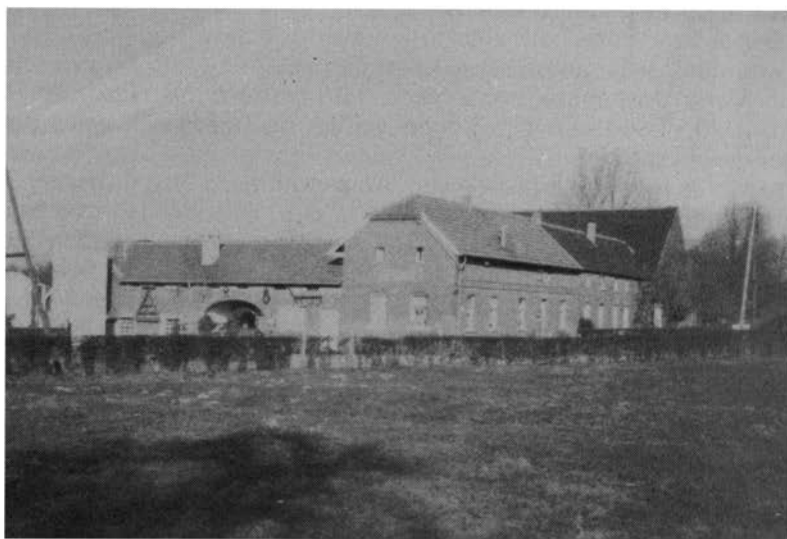
b. het andere huis met bijgebouwen, nu genummerd Naanhofsweg 5, kwam aan P.J. Curfs, gehuwd met M.J. Schepers, welk gezin op 25 maart 1937 emigreerde naar Choisy en Brie (Fr.). Door koop (1938) werd eigenaar P.J. Oberjé, die op 22 maart 1956 overleed. Zijn weduwe M.H.J. Oberjé-Moonen woonde er samen met het gezin van haar dochter H. Voragen-Oberjé tot zij op 30 december 1976 overleed. Voragen (schoonzoon) stamt uit Nuth.

Omtrent de vroegere bewoners (later de pachters) vinden wij de navolgende gegevens:

voor 1463 Johan, bastaard, zoon van Johan Mascherel, heer van Wijnandsrade, die de hoeve toen in erfpacht moet hebben gehad.
1463 Johan Hoen, bastaard, uit de afstamming van Daniël Hoen, linie der familie Spaubeek. Diens afstammelingen (dus die der bastaarden Hoen, welke namen ook voorkomen als Honne, Houne, Honnens, Hoenen) waren bewoners der hoeve tot en met Jaspas Hoen, die „laat“ was der goederen van de familie Hoensbroek aan de Pappartsberg, begin 17-de eeuw.

1633 Dirk Bemelmans, als pachter van Adriaan, heer van Hoensbroek, in wiens afstammingslijn (dus in die der familie Bemel-

mans) het gepachte bleef tot voor 1830 Leonard Petry uit Schinnen, gehuwd met Anna Maria Diederer, waarna, tot 1892, aan diens zoon Pieter Joseph Petry, geboren in Schinnen 12 mei 1805 en overleden op Naanhof 30 december 1892, gehuwd met Anna Maria (Hubertina Francisca) Widdershoven, geboren te Hoensbroek 21 april 1820, overleden op Naanhof 11 juni 1882⁷⁾, 1892 Joannes Josephus Hubertus Widdershoven, geboren Simpelveld 1 juli 1850 (elders wordt vermeld: 20 september 1853), gehuwd 3 november 1888 met Maria Agnes Hubertina Petry, geboren 6 januari 1853, dochter van voornoemde Pieter Joseph Petry, uit welk huwelijk drie dochters geboren werden⁸⁾, 1917 tot 1919 Frans Curfs, gehuwd met Maria Josephina Bemelmans, die in 1919 door koop eigenaar werd.

Naanhof te Hoensbroek

De woonhuizen, stallen en schuren zijn van verschillend metselwerk opgetrokken (1858 en 1889) en hebben in kleur verschillende dakbedekkingen. Grote flarden goede landbouwgrond zijn aan de gewanden onttrokken. De vriendelijke ligging aan de voet van de berg heeft door moderne verkeersmaatregelen haar aantrekkelijkheid verloren. De mens had behoefte aan een meer directe communicatie vanaf de grens van Nuth via Hoensbroek (staatsmijn Emma) met Heerlen-Noord en Brunssum. Een secundaire weg als autoweg, waarvoor in korte tijd machines plaatselijk een nieuw talud groeven van veertien meter hoogte, deelde de gewanden in twee helften, waarvan alleen de noordzijde naar Vaesrade

nog ten dele een beeld behouden heeft van het voormalige intieme landschap.

De automobilist of wandelaar, die zich nu vanuit Hoensbroek over die nieuwe weg naar Nuth verplaatst, ziet in zuidelijke en westelijke richting een deel van Zuid-Limburg in een nieuw aspect. Moderne bebouwingen op de top van de Schurenborg (waarbij ook de reeds bekende Lucasklinieken in hoogbouw) met een bejaardenhuis in Nuth in hoogbouw en het industriële Geleen laten het beeld zien, hoe Zuid-Limburg in betrekkelijk korte tijd een metamorphose onderging. Waar de weg in nieuwe gedaante en functie aan de voet van de Schurenborg in het diepste van het dal de Geleenbeek overbrugt, zal de wandelaar zich verbazen: Als in Slanghens tijd ziet hij die beek met helder water stromen, nadat zij als een stinkende milieuverontreinigende sloot gedurende enkele decennia als afvoer heeft moeten dienen voor stedelijke riolen en afvalwater der industrie.

Een der nieuwe eigenaars zette de naam „NAANHOF“ op de zuidelijke gevel van zijn huis. Witte letters (te groot en niet in de stijl van de hoeve) zijn ook een product van onze tijd: . . . om namelijk de aandacht te trekken voor dat deel van de hoeve, waar nu een groot pluimveebedrijf bestaat en waar eieren van scharrelkippen te koop aangeboden worden.

P.A.H.M. Peeters

NOTEN:

1. J.M. van de Venne, J.Th. de Win en P.A.H.M. Peeters, Geschiedenis van Hoensbroek, 1967. Op blz. 240 wordt de hof genoemd als daterend van voor 1463.
2. Bij Eg. Slanghen, Het Markgraafschap Hoensbroek, 1859, blz. 77, vinden wij een zijdelingse verwijzing, namelijk „Het leen genaamd Nonnengoed, volgens eene lijst der onderleenen van het huis Hoensbroeck, gelegen bij den Aldenhof, schijnt hetzelfde te zijn als dat aan de Pappartsberg (nu Schurenborg) bij den Nauenhof“, aan welke mededeling hij in een noot toevoegt: „In eene schatcedul van het jaar 1590 komt de Nauenhof voor onder den naam van Amstenraderhof“. Zie ook Het Land van Herle, 1960, blz. 72.
3. Eg. Slanghen, a.w. blz. 57.
4. Archief der familie Van Hoensbroek, berustende op kasteel Haag bij Geldern. Diverse bescheiden de hof betreffende in de jarenreeks 1557-1800 onder de nummers 3556-3563, waarbij onder nummer 3563 pachtcontracten uit 1622, 1634, 1777, 1782 en 1800.
5. J.M. van de Venne, J.Th. de Win en P.A.H.M. Peeters, a.w., blz. 57, 58 en 240.

6. Gegevens geput uit het kadaster. De totale verkoop door de familie omvatte een oppervlakte van ruim 178 HA, waarbij Naanhof vermeld met 16,4 HA.
Zie ook J.M. van de Venne, J.Th. de Win en P.A.H.M. Peeters, a.w., blz. 775.
7. Deze Widdershoven komt voor onder VII b sub 4 van de genealogie Widdershoven zoals gepubliceerd in het Limburgs Tijdschrift voor Genealogie, 1975 blz. 11 (G-Widdershoven 21).
8. Limburgs Tijdschrift voor Genealogie, 1975 blz. 11 (G-Widdershoven 21), VII b sub 4 letter c.

Uit de diplomatieke loopbaan van Arnold Adriaan, eerste markies van Hoensbroek

IV. Hoensbroeks eerste missie, Berlijn, maart-september 1673. (tweede vervolg)

Door de inname van Maastricht was vooral de keurvorst bitter ontgoocheld. Hij had gehoopt dat de stad langer zou standhouden. Het maakte hem volgens Hoensbroek melancholisch. Hij vreesde nu voor de stad Gelre en zag al een lijn van Franse infiltratie langs de Maas, om zo een toegang naar de Republiek én naar het Rijk te verkrijgen. Bovendien was de Franse gezant Verjus op komst, die al meer en met succes bij de Noordduitse vorsten gewerkt had. Hoensbroek ziet al een volledige capitulatie van de Hollanders in het verschiet: de Republiek met handen en voeten gebonden aan Frankrijks heerschappij¹).

Van De Goes hoorde Hoensbroek dat de Fransen nu ook de vorsten van de Frankische Kreits (Midden-Duitsland) bewerkten, om geen keizerlijk leger naar het westen door te laten. De vorsten, met name de prins-bisschop van Mainz, waren daar niet op in gegaan²). De aartsbisschop van Trier (Karel Kaspar van der Leyen, 1652-1676) had zich intussen tegen Frankrijk verklaard, maar raakte daardoor in grote nood. Tegen de overmachtige Franse legers kon hij niet op. De Republiek werd oorlogsmoe. De Prins van Oranje bewerkte de provincies om het verdrag met Denemarken te ratificeren. Friesland en Zeeland waren daartoe overgegaan; Holland aarzelde nog. Hoensbroek werd ontmoedigd. De wildste geruchten over een verdeling van de Zuidelijke Nederlanden deden de ronde. Hoensbroek zag dat als een persoonlijk gevaar „want ik zie geen middel om ons te handhaven dan in een samengaan met de Staten Generaal“. Hij suggereert zelfs gebiedsruil tussen beide partijen om een beter afgerond gebied te krijgen. Het gaat om een rechtvaardige zaak die de goddelijke goedheid zeker zou willen steunen³). Het is interessant te lezen, hoe Hoensbroek in deze maanden steeds meer geïnteresseerd raakt in de Republiek.

Maar de Fransen werkten voort op diplomatiek niveau. Op 9 augustus weet Hoensbroek te berichten dat een Frans gezant, de markies d'Arry, bij de aartsbisschop van Mainz gekomen is, om hem tot de Franse partij over te halen en om de Franse politiek te rechtvaardigen. Hij zou ook missie hebben voor de hertogen van de Palts, Gulik, Württemberg, Hannover en de bisschop van

Osnabrück. Maar de keurvorst van Mainz (Lothar Frederik von Metternich 1673-1675) had geantwoord: eerst de Franse troepen buiten het rijk en een wapenstilstand; daarna wilde hij wel met de keizer gaan praten. Maar omdat Mainz door de Fransen omsingeld was, viel er van Mainz niet veel te verwachten.

De Franse gezant bij de Noordduitse vorsten, Verjus, dreigde met een nieuw Frans leger van 60.000 man, als de keizer westwaarts zou trekken. Volgens zijn eigen zeggen zou Swerin daar energiek tegen geprotesteerd hebben. Arnold Adriaan gelooft daar niet veel van. Het zijn maar woorden zonder veel goede wil. Ook al had Swerin zich bereid verklaard, het in tegenwoordigheid van De Goes nog eens te herhalen⁴).

Enkele dagen later nochtans kon Hoensbroek een ommekeer bij de Duitse vorsten melden. Verjus had geen succes en beklaagde zich over de opmars van de keizer; de landdag van de Neder-saksische Kreits te Brunswijk besloot de keizer te hulp te komen, als hij in zijn erflanden werd aangevallen; Brandenburg verklaarde zich niet van de keizer te zullen scheiden; de aartsbisschop-keurvorst van Mainz hield stand⁵). Doch de keurvorst van Brandenburg bleef mokken en Spanje wantrouwen. Wat voor hulp kon hij van die kant verwachten? De politieke molen maalt daar zo langzaam! Spanje slikt alle beledigingen en duldt dat zijn onderdanen in het land van Limburg en de kwartieren van Overmaze als vijanden behandeld worden door de bezetting van Maastricht. Dat is geen middel om anderen aan te moedigen met Spanje een verbond aan te gaan. Hoensbroek had daartegen allerlei argumenten in gebracht, maar klinkt er misschien toch een zekere bitterheid mee in de uitvoerigheid waarmee deze bewering wordt weergegeven (en niet weerlegd)? Het gaat immers ook over Hoensbroeks eigen stamland en we weten dat hij door de Franse bezetting geheel van zijn baronie Hoensbroek was afgesneden en dat hij dit maar moeilijk verdroeg⁶).

De keurvorst was ook wantrouwig tegenover de Republiek. Hij vreesde dat die omwille van het geld en de handel desnoods separaat vrede zou sluiten. Hoensbroek zelf was daar ook niet gerust op want, zo zegt hij, daar is wel de Prins van Oranje en zijn gezag, maar daarbuiten hebben we te doen met kooplieden en met een volk dat naar handel verlangt en de ziel daarvan is rust en vrede, en als ze zich daardoor laten charmeren, blijft er geen ander middel dan ze te dreigen met onderhandelingen van Spanje met Frankrijk⁷).

Na deze brief is er een hiaat in de correspondentie. Terwijl Hoensbroek normaliter om de drie dagen schreef, duurt het nu tot 6 september. De brief is optimistischer van toon. Tengevolge van de harde behandeling van de keurvorst van Trier door de Fransen beginnen de Duitse vorsten te zien wat hun te wachten

staat, als zij zelf met de Franse troepen te doen zouden krijgen. Steeds meer vorsten en Kreitsen sluiten zich nu bij de keizer aan. Ook Spanje heeft in Wenen laten weten dat het met de keizer tegen Frankrijk wil vechten. Doch daarmee zijn blijkbaar Montereys plannen doorkruist. Hoensbroek vraagt hem namelijk wat de landvoogd nu denkt te doen inzake het particuliere verdrag. Moet Hoensbroek de onderhandelingen daaromtrent voortzetten? Dan dient hij geld te hebben. Hij wil met De Goes zo gauw mogelijk de keurvorst in Potsdam gaan opzoeken. Hij hoopt dat men de keurvorst van Trier zal kunnen helpen (car il ne faut laisser souffrir et languir ce bon et genereux Electeur) en besluit met de triomfantelijke verzuchting: „Voilà ce que peut produire une bonne resolution, accompagnée de 30 mille hommes!⁸⁾”.

Vier dagen later gaat Hoensbroek op dezelfde toon door. De keurvorst heeft het goede nieuws nu ook uit Den Haag gehoord. Hij heeft nog 16.000 man te velde. Hoensbroek vindt dat weliswaar te weinig, maar hij ziet ook dat Brandenburg het moeilijk heeft. De subsidies zijn op. De keurvorst moet nu alles zelf betalen. Hij ziet nu in dat hij alleen staat onder de Duitse vorsten; dat hij veel van zijn prestige verloren heeft en dat hij ondanks al zijn moeite geen enkele van zijn bezette steden heeft terug gekregen. Hij had van de keizer en Spanje geen energiek optreden verwacht. Zijn droom om als bemiddelaar tussen Frankrijk en de Duitse landen op te treden is vervlogen. Restitutie van verloren gebied blijft zelfs onzeker. Een beetje leedvermaak klinkt hier door, maar Hoensbroek is realistisch genoeg om te zien dat subsidies nu geen weggeworpen geld zouden zijn. Het zou de keurvorst alle motief om neutraal of aan de Franse zijde te blijven, ontnemen. Hij raadt daarom aan de keurvorst teruggave van al zijn gebied te beloven bij eventuele verovering, of anders geen vrede van de Fransen te zullen aannemen dan na restitutie van die gebieden⁹⁾.

Hiermee eindigt de missie bij de keurvorst en de correspondentie vanuit Berlijn. Het heeft nog tot 1674 geduurd voordat het Haags Verbond tot stand kwam. Ook Brandenburg trad toe. Arnold Adriaan van Hoensbroek heeft Berlijn in de loop van september of oktober verlaten. Als wij weer van hem horen bevindt hij zich bij de geallieerden in het Rijnland.

Overzien wij nu deze brieven en de berichten die zij ons leveren, dan zien wij een diplomaat aan het werk die met taai volharding probeert zich van zijn taak te kwijten: een in het nauw gedreven Duitse vorst uit de handen der Fransen en in het kamp van de tegenstanders te houden. Is hij daarin geslaagd, of, bescheidener geformuleerd: heeft hij wezenlijk daartoe bijgedragen? Het is moeilijk te zeggen. Geheel nutteloos is zijn arbeid zeker niet geweest. Hij heeft goede relaties onderhouden tussen twee

staatslieden die geen van beiden veel kracht konden ontplooiën. Monterey niet door zijn gebondenheid aan een ver verwijderd en niet erg resoluut hof; de keurvorst niet door zijn militaire zwakte en de dreiging van directe en meer verwijderde burenen: de agressieve bisschop van Munster, de pro-Franse hertog van Hannover, de onberekenbare hertogen van Celle, Wolfenbüttel en Anhalt; het welwillende maar niet erg actieve Denemarken en het onbetrouwbare Zweden. Daarenboven komt in Hoensbroeks brieven nog het intern verdeelde en door Zweden, Russen en Turken bedreigde Polen ter sprake. Stellig zal de actie van mannen als Hoensbroek en De Goes een zeker tegenwicht geboden hebben tegen de vele Franse diplomatieke offensieven. Tenslotte stond de keurvorst ideëel reeds tegenover Frankrijk. Wat meer is, Monterey schijnt niet ontevreden over zijn gezant geweest te zijn. Niet alleen preees hij hem bij het hof in Madrid, maar hij is van zijn diensten gebruik blijven maken. Daar ook de volgende landvoogden hem in dienst hielden, mag men aannemen dat zijn werk gewaardeerd werd.

Een andere kwestie is, of Hoensbroek de reële mogelijkheden van zijn eigen land of van de Spaanse monarchie onderkend heeft. Enerzijds is er enkele malen een opmerking in de trant van: wij zullen weer moeten boeten en het slachtoffer zijn, anderzijds is er zijn groeiende verlangen Spanje aan de strijd te zien deelnemen. Men zou over zijn innerlijke overtuiging en inzicht meer willen weten dan hij in zijn brieven loslaat.

V. De veldtocht in het najaar van 1673.

Bij de veldtocht tegen de Fransen die in het najaar van 1673 op gang kwam was Arnold Adriaan van Hoensbroek slechts zijdelings betrokken. Uit een brief van Monterey aan de regentes blijkt, dat Monterey Hoensbroek verlof gegeven had Berlijn te verlaten, mits hij er een vertrouwd correspondent achterliet¹⁰).

De eerstvolgende brief die wij van Arnold Adriaan hebben is van 20 november. Hij bevindt zich dan in het legerkamp voor de stad Lechenich in het Rijnland (aan de weg Keulen-Düren). De stad wordt door de troepen van de liga belegerd en staat op het punt zich over te geven. Bournonville heeft de leiding van het beleg en hoopt de stad weldra te nemen. Brühl heeft zich al overgegeven en men is er op uit de Eifel en de beide zijden van de Rijn onder controle te krijgen nog vóór de winter invalt. Vol ongeduld ziet men uit naar de komst van de Prins van Oranje. Die immers zal de leiding van heel de campagne hebben en men weet niet precies wat hij voorheeft. Hoensbroek vindt Monterey's aanwezigheid in het Rijnland niet gewenst. Hij suggereert hem meer zuidwaarts te opereren, in Luxemburg en Lotharingen. Dat zou ook voor Trier beter zijn. Hoensbroek had namelijk gemerkt dat grote

eenheden beter gescheiden konden legeren en opereren; anders kwamen er maar moeilijkheden en rivaliteiten. Het zou tevens de Franse legers dwingen zich te verdelen.

In een tweede brief van dezelfde dag kan Hoensbroek melden dat Lechenich de volgende dag zal capituleren. Hij vraagt verder naar huis te mogen gaan, omdat zijn taak vervuld is¹¹). Intussen kwam de Prins van Oranje om Bonn te veroveren. Hoensbroek bevond zich al vóór 29 november in de stad en schreef aan Monterey goede berichten. Men had nu een wig gedreven in het Franse kamp en besloten in het gebied van de Aartsbisschop van Keulen (min of meer vijand) te overwinteren. De Prins zou in Erkelenz blijven, om Gulik en de Eifel onder controle te houden. Turenne stond bij de Moezel. Nogmaals adviseert Hoensbroek aan Monterey naar het zuiden te trekken of een aanval op Frankrijk te doen. Waarschijnlijk in Bonn had Hoensbroek een lang onderhoud met de hertog van Lotharingen (deel van het Duitse Rijk). Deze was zeer ontevreden over de onvoldoende hulp. Hoensbroek kon hem mededelen wat Monterey's bedoelingen waren en dat hij er met Montecuculi, de keizerlijke opperbevelhebber, over gesproken had. De hertog wilde wel aan Monterey's goede bedoeling geloven, maar van de anderen verwachtte hij niet veel. Hoensbroek wist dat Bournonville de troepen in de Elzas aan Lotharingen wilde overdoen. Hij drong er bij Monterey op aan het in die richting te sturen, al zag hij zelf wel de moeilijkheden die daaraan verbonden waren. Bovendien wilde de hertog van Lotharingen van Monterey een goed veldheer voor die troepen hebben. Hoensbroek beloofde dat aan zijn heer te zullen doorgeven. De hertog wilde blijkbaar liever met Monterey op gelijke voet samenwerken dan de keizer onderdanig volgen¹²).

In zijn reeds genoemde brief van 24 januari (noot 10) schreef Monterey aan de regentes dat hij Hoensbroek verlof gegeven had naar huis te gaan om zijn zaken te regelen. Inderdaad is Arnold Adriaan naar huis gegaan. Dat wil zeggen naar kasteel Haag bij Geldern, want Overmaze was nog in Franse handen. Op 13 januari schreef hij vanuit Roermond aan Monterey. Baron De Goes had hem vanuit Berlijn de tekst gestuurd van een verdrag tussen Denemarken en Brandenburg. Hoensbroek was er niet enthousiast over maar meende dat men het moest nemen zoals het was en verder moest proberen goede vrienden te blijven. Verder blijkt dat de bondgenoten die de Republiek te hulp zijn gekomen zich nogal ergeren over hun beschermeling. De Hollanders worden er ronduit van beschuldigd Spanje en de keizer de oorlog te willen laten betalen of minstens tussen Spanje en de Republiek de schuldenlast te willen verdelen.

Hoensbroek maant tot voorzichtigheid en handhaving van goede relaties, vooral met de keurvorst. Want die is nu bijzonder gelieerd met zijn neef, de Prins van Oranje. Subsidies zouden nu

Hoofdingang Kasteel Haag. Het kasteel is in de oorlog 1940/45 geheel verwoest. Dit kasteel was de vaste woonplaats van Arnold Adriaan van Hoensbroek.

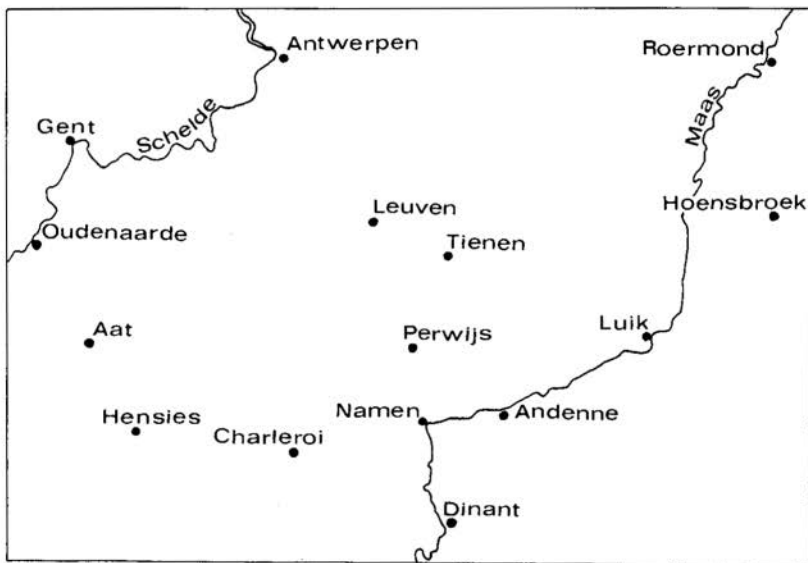
geen kwaad kunnen. Hij betwijfelt namelijk, of men kan volhouden dat de keizer moet betalen. Die heeft zelf geld nodig. Hoensbroek vindt, dat Spanje nu maar door de zure appel moet heenblijten (mordre dedans une pomme aigre). Spanje heeft nooit zó'n kans gehad om zijn roem te herstellen. De oorlog zou kort en goed kunnen zijn, mits hij krachtig gevoerd wordt. Daarom zou Spanje tot de laatste parel van zijn kroon moeten offeren en geen enkel vorst die onze partij zou kunnen steunen verwaarlozen. Anders zijn Frankrijk en Zweden ons voor. Misschien zouden de gezanten van Spanje en de Republiek in Wenen elkaar daarover eens kunnen polsen. Brandenburg stuurt Cracau als gezant daarheen. Hoensbroek prijst hem als een verdienstelijk man, die bovendien bij de keizer gezien is. Verder weet hij nog te berichten, dat de hertog van Neuburg zich beklagt over de keizerlijke troepen in zijn land (Gulik). Hoensbroek vindt het niet nodig daarover meer te zeggen ¹³).

Hiermee sluit deze periode van Hoensbroeks activiteiten af. De troepen lagen in de winterkwartieren, de oorlog lag stil. Op diplomatiek terrein had Arnold Adriaan geen taak meer. Hij kon zich, zoals hij al zo lang gewenst had, aan zijn particuliere zaken wijden. Wanneer de staatszaken hem weer hebben opgeëist,

weten we niet. Het duurt tot de zomer van 1674 vóór de correspondentie weer opent.

VI. De veldtocht in de Zuidelijke Nederlanden, zomer 1674.

Zoals in paragraaf II gezegd is, vond de Republiek enkele bondgenoten tegen Frankrijk in het Haags Verbond van 1674. Ook Spanje trad toe. Dat maakte het voor Lodewijk XIV eigenlijk gemakkelijker. Tot dan toe had hij, optrekkend door het grondgebied van de prins-bisschop van Luik, de Zuidelijke Nederlanden zoveel mogelijk ontzien. Alleen in de versnipperde Landen van Overmaze kon hij daarmee moeilijk rekening houden¹⁴⁾. Nu kon hij openlijk tot de aanval overgaan en proberen alsnog een en ander van de Nederlanden te annexeren. Het terrein van de strijd verlegde zich nu naar de Zuidelijke Nederlanden. De landvoogd kon met zijn troepen weinig tegenstand bieden. Zonder hulp van bondgenoten was het land weerloos.

Als wij Hoensbroek weer aan het werk zien, bevindt hij zich in Namen. Op 9 juli 1674 schreef hij van daaruit aan Monterey. Hij sprak de hoop uit, dat de Prins van Oranje te hulp zou komen en wel uit dankbaarheid voor de hulp die Spanje aan de Republiek geboden had. De graaf De Souches zal hem alle gewenste eer bewijzen¹⁵⁾.

Deze graaf De Souches, bij wie Hoensbroek nu als Monterey's vertegenwoordiger fungeerde, was generaal in de Zuidelijke Nederlanden in dienst van keizer Leopold I en opereerde met keizerlijke

troepen. Hij moet geen gemakkelijk heer geweest zijn en de Prins van Oranje had weinig vertrouwen in hem. Willem III gaf hem er zelfs de schuld van, dat men het beleg van Oudenaarde had moeten afbreken en hij was bereid zich met Monterey bij de keizer over De Souches te beklagen¹⁶). Ook Hoensbroek had geen gemakkelijk gesprekspartner aan hem.

Condé en Luxembourg, de grote Franse generaals, bevonden zich met troepen in Henegouwen. Condé wilde naar Charleroi, Luxembourg bevond zich te Aat. De bedoeling was nu dat De Souches de Maas onder controle zou houden om de Prins van Oranje een vrije doortocht te verzekeren. De Prins bevond zich toen in de omgeving van Leuven en het zag er naar uit, dat Condé of Luxembourg of zelfs beiden de Prins tegemoet zouden trekken¹⁷). Twee dagen later volgt een gedetailleerde instructie als antwoord op brieven van Hoensbroek en De Souches. Men wilde de Prins van Oranje over Tienen naar Namen laten trekken liever dan naar Andenne. De Souches meende namelijk dat Condé door scheiding van troepen zichzelf verzwakt had. Doch Monterey wist uit informatie dat het tegendeel het geval was. Zijn brief is één lange uiteenzetting waarom De Souches moet handelen, zoals hem bevolen wordt. Hier is een militair aan het woord die het geheel overziet. Hoensbroek moet proberen De Souches tot rede te brengen niet alleen door gehoorzaamheid te eisen maar vooral ook door hem te tonen dat Monterey veel van zijn opvattingen zonder meer beaamt. Hoensbroek moet voorzichtig en tactvol te werk gaan. Hij moet niet ineens alles vertellen wat hij weet en als De Souches gewillig is hoeft hij hem zelfs helemaal niets te zeggen. Maar Monterey heeft al gehoord dat de Prins er niet veel voor voelt om met De Souches samen te werken. De Prins vertrouwd er dan ook op dat Monterey duidelijk aan De Souches zou zeggen waar het op stond. Daarom moet Hoensbroek hem zonder omwegen meedelen wat de gezant van de Staten Generaal op dit punt geëist heeft (De inhoud van die eisen wordt hier niet meegedeeld). Verder moet Hoensbroek een wakend oog houden op de bevoorradingen. Er komen klachten dat er soms te kort is. Daarom worden de leveringen aan Hoensbroek persoonlijk gericht. Zodoende kan niemand klagen dat hij zich bemoeit met dingen die hem niet aangaan. Tenslotte moet Arnold Adriaan erop toezien dat de deserteurs die betrapt worden naar Namen worden gestuurd. De Souches mag geen garnizoen in Dinant leggen¹⁸).

De brief was nog diezelfde avond in Hoensbroeks bezit. Hij antwoordde de volgende avond laat. Hij heeft De Souches schriftelijk de argumenten doorgegeven waarom hij niet over de Maas mag trekken. De Souches bleef koppig. Hoensbroek hield hem voor dat hij daarmee de gemene zaak in gevaar bracht. De Souches wond zich op en uitte zich in termen, die Hoensbroek onaan-

vaardbaar vond. Hij had daarom zonder meer gezegd dat hij order had De Souches de mening van de landvoogd kenbaar te maken. De Souches, die om zijn goede wil te tonen zijn zoon naar de Prins van Oranje gestuurd had, antwoordde dat zijn zoon was teruggekomen en dat deze geloofsbrieven van de Prins had meegebracht. Daarom meende De Souches dat hij verder alleen met de Prins te maken had. Welnu, de Prins verlangde dat de keizerlijke infanterie de Maas zou oversteken.

De heren werden het niet eens. Om elkaar tegemoet te komen, legde Hoensbroek zich erbij neer dat De Souches de volgende morgen tot anderhalve mijl vóór Namen zou oprukken. Hoensbroek vertrouwde het niet. Naar zijn mening wilde De Souches met alle geweld een inval in Frankrijk doen. Toen Hoensbroek tegenover hem in tegenwoordigheid van de Trierse gezant nog eens de instructies herhaalde, werd hij kriegel en zei dat men hem niet zo hoefde te pressen. Hoensbroek luchtte zijn ergernis bij Monterey. Al die wisselvalligheid in zulke belangrijke zaken! Hij was er niet zeker van of De Souches weer iets anders zou beslissen¹⁹).

In de loop van de volgende dag kon Arnold Adriaan aan Monterey berichten dat er die morgen krijgsraad gehouden was. De argumenten van Monterey waren daar te berde gebracht en besproken. Besloten werd dat men naar Namen zou optrekken. Men zou dan in de buurt zijn, als Condé de Prins van Oranje wilde beletten de Maas over te steken. Middelerwijl kwamen twee kolonels, Eppe en Quaed, in naam van de Prins De Souches uitnodigen voor een ontmoeting in Perwijs. Souches vertrok toen onmiddellijk daarheen²⁰).

Het duurt meer dan een maand vóór we weer iets van Hoensbroek horen. Hij bevindt zich dan in Hensies ten westen van Bergen in Henegouwen. Hij schrijft dat hij een paar dagen lang vergeefs geprobeerd heeft met De Souches contact te krijgen. Op 31 augustus lukte hem dat eindelijk. Op Hoensbroeks vraag waarom hij zo lang niets van zich had laten horen kreeg hij ten antwoord, dat er niets te berichten viel omdat er niets te doen viel. Het onderhoud, dat niet erg vriendelijk verliep, werd onderbroken voor het gezamenlijk bijwonen van de H. Mis. Vervolgens gingen beiden naar de tent van De Souches. Daar aangekomen toonde de generaal Hoensbroek een pak brieven uit Madrid. Ze waren afkomstig van graaf Harrach, keizerlijk gezant in Madrid²¹). De Souches opende een brief en begon die luidop voor te lezen. Het bleek een brief van Harrach, waarin De Souches beschuldigd werd de oorlog te saboteren. Monterey werd genoemd als de man die deze opinie zou verspreiden. Begrijpelijkerwijs wond De Souches zich hierover op. Hoensbroek probeerde hem te kalmeren. Hij beloofde hem dat hij hem altijd zou blijven steunen, maar dan moest De Souches wel ophouden termen te gebruiken

die Hoensbroek verplicht zou zijn aan Monterey over te brengen. De Souches bond in: „Ik zeg niet dat Monterey een ‚hombre ruin‘ (nietswaardig man) is, maar dat iemand anders hem zo noemt“.

Een stroom van roddel kwam nu los. Zoveel is daaruit wel duidelijk dat achter de schermen tegen De Souches geïntrigeerd werd. Maar ook voor Hoensbroek zelf werd de zaak penibel. Er zaten namelijk in het pakket ook kopieën van twee brieven van Hoensbroek zelf. De Souches vouwde ze snel weer dicht en vroeg Hoensbroek of hij iets te bevelen had. Deze antwoordde dat hij orders kwam halen. Hoensbroek was stomverbaasd over de hele affaire. Hij voelde zich niet schuldig, omdat hij handelde naar Monterey's bevelen. Maar, zo vervolgt hij, als het tenminste mag, hij vindt het hof in Madrid wel erg slordig. Hoe kan hij nog ten nutte van de koning werken als hij het vertrouwen van De Souches op zo'n manier verliest? Hij vreest dat de relaties tussen Monterey en De Souches nu wel voorgoed bedorven zullen zijn. Dan volgt er een nogal machiavellistische zin voor iemand die zojuist naar de Mis geweest is: „Het grootste voordeel voor uwe Excellentie zou de dood van de markies van Asentar zijn“ (Que la Major ventaja que V.E. tenía, era la muerte del marqués de Asentar). Die heeft volgens Hoensbroek al zo vaak tegen Monterey geageerd en zijn doen en laten bekritiseerd. Hoensbroek verzekert Monterey dat hij zelf hem te zeer is toegedaan om hem bij anderen te bekladden (V.E. que save que soy demasiado suyo para dejar de representarle distinctamente). De koningin-regentes dient te weten, hoe slecht men in Madrid geheimen bewaart. Hoensbroek bekent niet meer te durven schrijven, als zijn brieven niet met groter discretie behandeld worden. Hij vreest dat dit nutteloze incident hem ook bij de Prins van Oranje in discrediet zal brengen. Tenslotte vraagt hij om de gunst via Monterey's secretarissen te mogen weten, welke van zijn brieven naar Madrid doorgegeven zijn; zo kan hij ze nog eens op hun inhoud controleren²²⁾.

In deze brief verzoekt Arnold Adriaan ook naar Monterey te mogen terugkeren. Of dit gebeurd is, blijkt uit deze documenten niet. De correspondentie is na deze brief afgebroken. Of het aan intriges te wijten is of niet, in januari 1675 werd Monterey van zijn taak als landvoogd ontheven. Hij vertrok naar Spanje en werd opgevolgd door een ander waarnemend landvoogd, de hertog van Villa Hermosa. Arnold Adriaan had een kostbare relatie verloren. Voorlopig verdween hij naar de achtergrond. Op 17 februari stierf zijn vader. Hij volgde hem in al zijn ambten en rechten op. Uit andere gegevens weten we dat Arnold Adriaan zich geregeld in Brussel ophield. Maar zijn voornaamste streven in dat jaar was erop gericht zijn baronie van Hoensbroek tot markizaat verheven te zien. Op 30 december 1675 werd dit streven met succes bekroond²³⁾.

(wordt vervolgd)

† C. Damen

NOTEN:

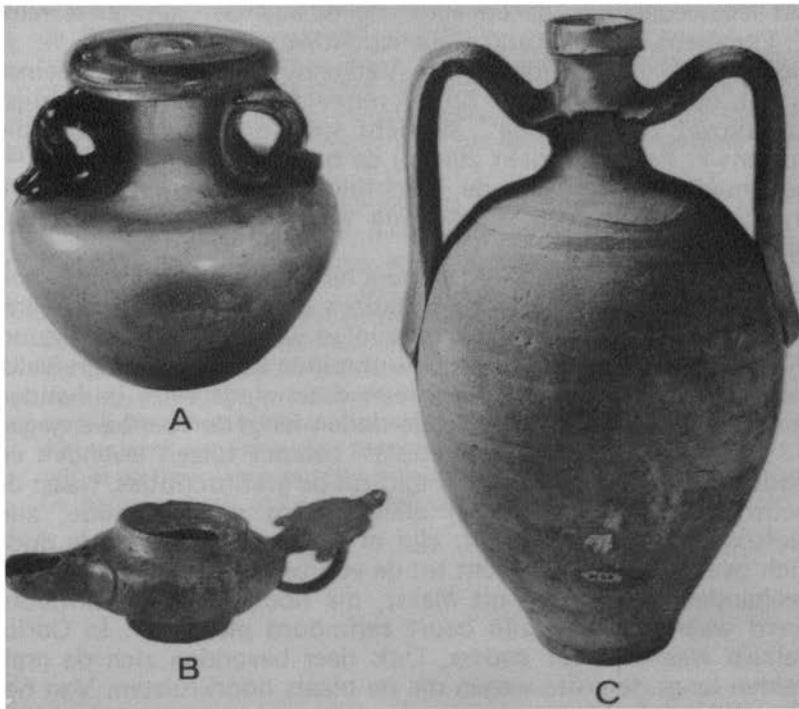
1. Hoensbroek aan Monterey, 12 en 16 juli 1673. Leg. (legajos = liassen) 2123.
2. Hoensbroek aan Monterey, 19 juli 1673. Leg. 2123.
3. Hoensbroek aan Monterey, 6 aug. 1673. Leg. 2123: „*puisque je ne vois moyen de nous maintenir que conjointement avec les dits Etats...pour etre moins coupé avec les Provinces Unies...et puisque la cause est juste, je me persuade que la divine bonté la seconderat*”.
4. Hoensbroek aan Monterey, 9 aug. 1673. Leg. 2123.
5. Hoensbroek aan Monterey, 13 aug. 1673. Leg. 2123.
6. C. Damen, een poging tot vergroting van het markizaat Hoensbroek? in: *Het Land van Herle*, 1974, blz. 109, noot 7; J.M. van de Venne, J.Th.H. de Win en P.A.H.M. Peeters, *Geschiedenis van Hoensbroek*, 1967, blz. 101 e.v.
7. Hoensbroek aan Monterey, 16 aug. 1673. Leg. 2123. Het is de moeite waard de tekst over de Republiek in zijn geheel aan te halen:
„*Il (de keurvorst) craignait néanmoins que la Hollande tascherait de se mectre pour un premier à couvert d’ulterieur orage, et qu’elle préférerait la Paix, telle qu’elle fust, à l’incertitude de l’advenir et événements dubieux de la guerre, qui la plongeroit et tendroit dans des longues fraix, auxquels elle auroit de la peine à subvenir sans qu’après tout ils pouvoient s’asseurer de leur salut par cette voye. V.E. scait que j’ay continuellement appréhendé cet inconvenient, et la mauvaise suite qui en peut resulter. Il n’y a que le Prince d’orange et son autorité qui me flatte; hors de là nous avons à faire à des marchands, et à un peuple qui demandent le trafficq, dont l’ame est le repos et la tranquillité, et s’ils se laissent entrainer de ce charme, je ne vois, sous tres humble correction, autre remede, sinon de les menacer de vouloir traicter avecq la France, pour luy ceder parmy un equivalent, le reste du Pays Bas du Roy mon Maistre*”.
Dit laatste stuk klinkt nogal machiavellistisch. Wilde hij dreigen de Spaanse Nederlanden aan Frankrijk af te staan in ruil voor een gelijkwaardig gebied elders? Dan zou hij zelf Frans onderdaan worden!
8. Hoensbroek aan Monterey, 6 sept. 1673. Leg. 2124.
9. Hoensbroek aan Monterey, 10 sept. 1673. Leg. 2124.
10. Monterey aan de koningin-regentes, 24 jan. 1674. Leg. 2125. Wie die correspondent was, wordt niet gezegd; misschien was het De Goes, met wie Hoensbroek blijkens latere brieven nog in contact was (zie noot 13).
11. Hoensbroek aan Monterey, twee brieven van 20 nov. 1673. Leg. 2125.
12. Hoensbroek aan Monterey, tussen 20 en 29 nov. 1673. Leg. 2125.
13. Hoensbroek aan Monterey, 13 jan. 1674. Leg. 2125.
14. Het is in deze tijd van bezetting geweest dat een van zijn soldaten in Eys de heiligschennis beging, waaraan het gedachtenisbord in de kerk aldaar herinnert. Tot eerherstel schonk Lodewijk een monstrans en een fundatie voor een godslamp.
15. Jos. Cuvelier en Jos Lefèvre, *Correspondance de la Cour d’Espagne sur*

les affaires des Pays Bas au XVIIe siècle, V (1665-1700), Brussel 1935, 198 nr. 479; Leg. 2126. Op 2 augustus werd deze brief in de Staatsraad te Madrid besproken.

16. Jos. Cuvelier en Jos Lefèvre, a.w. 200 nr. 487; Willem III aan Monterey, 24 sept. 1674.
17. Instructie voor De Souches, Brussel, 18 juli 1674. Leg. 2126. Waarschijnlijk moest Hoensbroek deze instructie aan De Souches, die zich bij Namen ophield, doorgeven.
18. Monterey aan Hoensbroek, 20 juli 1674. Leg. 2126.
19. Hoensbroek aan Monterey, 21 juli 1674, 12 uur 's nachts. Leg. 2126.
20. Hoensbroek aan Monterey, 22 juli 1674. Leg. 2126. Er zijn twee plaatsen met de naam Perwez, het ene ten noordoosten van Namen, het andere in Waals-Brabant, niet ver van de Brabants-Vlaamse grens.
21. Over hem: Jos. Cuvelier en Jos Lefèvre, a.w. 236 nr. 576 en 244 nr. 596.
22. Hoensbroek aan Monterey, 31 aug. 1674. Leg. 2126.
23. C. Damen, a.w., blz. 101-109.

Aankoop Romeinse collectie van de Katakombenstichting

In een schrijven van 22 juli 1976 aan de leden van de raad maakte het gemeentebestuur van Heerlen bekend dat men erin geslaagd was een 70 stuks Romeinse archeologica te kopen van de Katakombenstichting te Valkenburg. De Katakombenstichting had deze collectie in 1918 in bruikleen gekregen van de Heerlense notaris Leopold Lemmens op voorwaarde dat de voorwerpen steeds een goede plaats zouden krijgen en tegen diefstal verzekerd zouden zijn¹⁾. Na het overlijden van L. Lemmens in 1925 wordt bij testamentaire beschikking de collectie in eigendom overgedragen aan de Katakombenstichting die op haar beurt in 1962 een bruikleenovereenkomst aanging met de gemeente Heerlen.

*Enkele voorwerpen aangekocht van de Katakombenstichting:
a. Glazen olieflesje (hoogte 5,8 cm) dat om de hals gedragen werd bij een
bezoek aan de thermen; b. Bronzen olielampje (lengte 11,1 cm) met blad-
versiering; c. Twee-orige kruik (hoogte 30.9 cm).*

In 1975 werden de onderhandelingen door de gemeente met het bestuur van de Stichting over de aankoop van de collectie Lemmens gestart, die in juli 1976 met het reeds boven vermelde gevolg afgesloten zijn, vooral door toedoen van drs. L.E.M.A. van Hommerich.

Het merendeel van de voorwerpen is volgens een inventarislijst afkomstig van het westelijk grafveld aan de Valkenburgerweg. Regelmatig vinden wij op deze inventarislijst achter de voorwerpen vermeld: „gevonden aan den Valkenburgerweg hoek Pinsweg” of „tegenover den Pinsweg” of „aan den Valkenburgerweg-Pinsweg” of zondermeer „aan den Valkenburgerweg”²⁾.

Uit de literatuur is bekend dat veel vondsten van graven in dit gebied zijn gedaan. Het oudst bekende graf lag bij het Welterhuiske³⁾, ontdekt in 1856. De laatste ontdekking van een graf aan de Valkenburgerweg dateert uit 1965⁴⁾. Vooral echter omstreeks 1900 – toen een steenbakkerij gevestigd werd op het terrein vanaf de beek tot aan de Pijnsweg – zouden veel graven zijn ontdekt⁵⁾. De voorwerpen die toen gevonden zijn vormen wel het leeuwedeel van de collectie die de eigenaar van het terrein, L. Lemmens, aan de Katakombenstichting overdroeg.

Ook aan de noordzijde van de Valkenburgerweg zijn Romeinse graven gevonden. Ik wijs op de vermelding in de inventarislijst „tegenover den Pinsweg”. Wellicht slaat dit op de graven die volgens P. Peters ontdekt zijn bij de bouw van de villa Koster⁶⁾, het huidige pand van de Stichtingen Natuurvriendenhuizen. In 1912 zijn bij een verbouwing van deze villa nogmaals 20 brandgraven ontdekt⁷⁾.

Vreemd is dat alles niet. Immers het was bij de Romeinen een wettelijk voorschrift de doden buiten de nederzetting te begraven⁸⁾, welk voorschrift ook opgevolgd werd, al kon het natuurlijk gebeuren dat een plaats zich uitbreidde over een oud grafveld, daarmee de latere archeoloog een dateringsgegeven in handen spelend. Bij voorkeur werden de doden langs de openbare wegen begraven, zodat er een „levendig” contact tussen levenden en doden mogelijk was, hetgeen blijkt uit de grafinscripties. Naast de neutrale inscripties waarbij alleen naam van de dode, zijn leeftijd etc. vermeld wordt, zijn er ook andere waarbij de dode zich over het graf heen richt tot de voorbijganger. Zo b.v. bij een veehandelaar Jucundus uit Mainz, die door zijn slaaf vermoord werd waarna die op zijn beurt zelfmoord pleegde⁹⁾. In Coriovallum was het niet anders. Ook daar bevonden zich de grafvelden langs de grote wegen die de plaats doorkruisten. Van het westelijk grafveld zijn dan nu door de aankoop weer een aantal bijgaven definitief in Heerlen teruggekeerd.

J.T.J. Jamar

NOTEN:

1. Gemeentearchief Heerlen, archief Katakombenstichting, brief van L. Lemmens aan het bestuur, 25 mei 1918.
2. Gemeentearchief Heerlen, archief Katakombenstichting, inventarislijst van de voorwerpen, behorende bij een schrijven van het bestuur in oktober 1918, waarin de ontvangst van de voorwerpen werd bevestigd.
3. Jos Habets, Notice archéologique sur un cachet d'oculiste romain trouvé à Heerlen, in: Publications de Limbourg, 1870, blz. 383.
4. L. van Hommerich, Romeins brandgraf aan de Valkenburgerweg te Heerlen, in: Het Land van Herle, 1965, blz. 73-74.
5. P. Peters, Romeinsche en andere vondsten te Heerlen, in: De Maasgouw, 1934, blz. 21.
6. P. Peters, a.w., blz. 21.
7. P. Peters, ongepubliceerd. Cahier 37, blz. 12-13 met tekening.
8. Cicero, De legibus 2, 23, 58: „in urbe ne sepelito neve urito“. Vertaling: „in de stad mag niet begraven of verbrand worden“. Cicero vermeldt in die passage het voorschrift zoals dat in de z.g. Twaalfartelenwet van de Romeinen was vastgelegd. Volgens de overlevering zou de volks-tribuun Terentilius Arsa in 462 v. Chr. het voorstel gedaan hebben om geschreven wetten op te stellen. Het zou overigens nog tien jaren duren, voordat de „decemviri consulari imperio legibus scribundis (de tien mannen met consulaire macht voor het schrijven der wetten) daadwerkelijk begonnen.
9. Corpus Inscriptionum Latinarum XIII 7070: „Iucundus / M. Terenti I(ibertus) / pecuarius. / Praeteriens quicum/que legis consiste / viator / et vide quam in/digne raptus inane / querar. / Vivere non / potui plures XXX per / annos, / nam erupuit (= eripuit) se/rvos (= servus) mihi vitam / et ipse praecipitem sesse deie/cit in amnem./ Apstulit / huic Moenus quod / domino eripuit. / Patronus de suo posuit.“
Vertaling: „Jucundus, vrijgelatene van Marcus Terentius, veehandelaar. Voorbijganger, wie je ook bent, lees en blijf staan en zie hoe vruchteloos ik klaag na op onwaardige wijze weggerukt te zijn. Ik kon slechts 30 jaar leven want mijn slaaf beroofde mij van mijn leven en stortte zichzelf in de rivier. Hem ontnam de Main wat hij zijn heer ontnomen had. De patronus heeft (deze grafsteen) uit eigen middelen laten plaatsen“.

Berichten

SCHENKINGEN AAN DE OUDHEIDKUNDIGE DIENST

P.J.L. Jochems, Heerlen: 2 films betreffende processies; J.H. Crott, Voerendaal: 25 bidprentjes; F.M.H. Senden, Simpelveld: H.M. van Randwijk, In de schaduw van gisteren, kroniek van het verzet 1940-1945 en L.J. Rogier, Eenheid en scheiding, geschiedenis der Nederlanden, 1477-1813; H.M.C. Savelkoul, Heerlen: documentatiemateriaal onder andere betreffende carnaval; H.M.H. Goossens, Ubach over Worms: 2700 bidprentjes; P.A.H.M. Peeters, Hoensbroek: Adolf Kaul, Geldrische Burgen Schlösser und Herrensitze; R.O.B., Amersfoort: De grote kerk van Vollenhove door de eeuwen heen; H. van Wersch, Simpelveld: 75 bidprentjes.

VERGADERINGEN WERKGROEP HET LAND VAN HERLE

Op 14 maart 1977 hield dr. C. de Wit voor de werkgroep een causerie over het onderwerp „Wat gebeurde er in Nederland rond 1800?“. Op 18 april behandelde de heer N.G.H.M. Eussen het onderwerp „Problemen rond de inventarisatie van een archief“, waarna drs. L. Augustus sprak over „Adam van Ederenstein“. Op 9 mei gaf de heer J.H. Crott een uiteenzetting met als onderwerp „Genealogie van het Heerlense geslacht Vijgen“.

L.G.O.G. KRING HEERLEN

Op 23 maart 1977 hield ir. W. Marres uit Maastricht in de studiezaal van de Gemeentelijke Oudheidkundige Dienst van Heerlen een dia-voordracht over „Monumenten in Zuid-Limburg“. Op 21 april werd op dezelfde plaats een dia-voordracht gehouden door ing. P.M.J. van Hooff uit Maastricht, die als onderwerp koos „Molens in Limburg“; op 7 mei werd aansluitend hierop een excursie gehouden langs de molens van Wittem, Epen, Gronsveld en Beek-Genhout. Op 4 juni had een herhaling plaats van de in 1976 gehouden excursie naar de Voerstreek.

Kroniek

1976

- 1 okt. Officiële opening bungalowpark in het recreatiegebied aan de Nijswillerweg te Simpelveld door burgemeester J.G.T. Bouwens.
- 2 okt. Afscheid van voorzitter Harrie Loontjens en van artistiek leider Piet Malherbe van Heerlens Streektheater; zij worden benoemd tot resp. ere-voorzitter en ere-bestuurslid.
- 8 okt. Viering robijnen apothekersjubileum van drs. M.J. Maussen, Schaesberg.
- 13 okt. Uitreiking van „Burgemeester van Grunsven-cultuurprijs“ aan de uit Limburg afkomstige dirigent Paul Hupperts, wonende te Den Dolder, door Heerlens loco-burgemeester.
- 13 okt. Aanvang afbraak oude boerderij „De Lirp“, De Doom 28 in Welten-Heerlen.
- 15 okt. Officiële opening van eerste deel voetgangerstunnel van de Spoorringel naar het Stationsplein, alsmede van het nieuwe busstation aan de Spoorringel en de gereconstrueerde Spoorringel en Kempkensweg, Heerlen, door de loco-burgemeester van Heerlen.
- 15 okt. Benoeming van J.A.M. Reijnen, burgemeester van Oldenzaal, tot burgemeester van Heerlen.
- 16 okt. Opening Aad de Haas-Documentatiecentrum in de voormalige school van Leenhof aan de Heerlenseweg te Schaesberg.
- 17 okt. Feestviering bij gelegenheid van 250-jarig bestaan kerk van de parochie H. Drievuldigheid te Rimburch-Ubach over Worms en i.v.m. officiële ingebruikname van dit gerestaureerde kerkgebouw.
- 22 okt. Opening door Schaesbergs loco-burgemeester Jan Gulpers van fototentoonstelling in gemeenschapshuis „D'r Sjeet“, georganiseerd door fotoclub Abedia te Schaesberg bij gelegenheid van 25-jarig bestaan.
- 29 okt. Opening retrospectieve tentoonstelling van werken van kunstschilder Ger Lataster in Heerlens raadhuus door loco-burgemeester ir. J.C. Schlösser.
- 4 nov. Officiële opening Ontmoetingscentrum „Brikke-oave“ aan het Lindeplein te Brunssum door staatssecretaris W. Meijer van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.
- 9 nov. Benoeming van A. Lejeune, hoofd afdeling Financiën c.a. en locosecretaris van Brunssum, tot gemeentesecretaris van Brunssum.
- 22 nov. Uitgave door DSM van „Coriovallum“-kalenderboek 1977 gewijd aan het thema „Heerlen in de Romeinse tijd“.
- 24 nov. Heerlens oud-burgemeester drs. F.J.W. Gijzels viert zijn 65ste verjaardag; bij deze gelegenheid wordt medegedeeld, dat de 1813-laan (waarin politiebureau en brandweerkazerne liggen) voortaan Burgemeester Gijzelslaan zal worden genoemd.
- 26 nov. Officiële opening galerie voor eigentijdse kunst in de onlangs gevestigde kunsthandel Westkamp, Honigmanstraat, Heerlen, door Heerlens wethouder W.A. Jansen; tevens verricht hij de opening van de eerste expositie in deze galerie met werken van de Heerlense kunstenaar Sjeff Biessen.

1976

- 27 nov. Uitreiking door Maastrichts burgemeester, mr. A. Baeten, van de Juliana-Boudewijnprijs aan burgemeester A. Kessen van Hoensbroek wegens zijn verdiensten voor de samenwerking tussen Belgisch- en Nederlands Limburg.
- 3 dec. Drs. L.E.M.A. van Hommerich, oud-gemeentearchivaris en directeur Gemeentelijke Oudheidkundige Dienst Heerlen, op 67-jarige leeftijd overleden.
- 3 dec. Officiële opening nieuwe kleuterschool „Hummelhonk“, Kerkstraat, Nieuwenhagen, door burgemeester mr. E.W.M. Meyer.
- 7 dec. Officieel startsein voor bouw nieuwe gemeentehuis in Voerendaal door de Commissaris der Koningin.
- 10 dec. Benoeming tot ereburger van Simpelveld van A. Gotschalk, onder meer voorzitter van de diamanten woningvereniging Simpelveld.
- 11 dec. Officiële opening nieuwe Gemeenschapshuis aan de Corisbergweg 197, Heerlerbaan-Heerlen, door drs. F.J.W. Gijzels, oud-burgemeester van Heerlen.

1977

- 1 jan. Heerlens bevolking liep tussen 1 januari 1976 (71.500) en 1 januari 1977 (70.926) terug met 574 personen.
- 3 jan. Benoeming van mr. A. Gehlen uit Spaubeek tot notaris in Heerlen.
- 8 jan. Willem Th.J. Jongen (Wiel II) wordt uitgeroepen tot stads-carnavalsprins van Heerlen.
- 8, 27, 28, 30, 31 jan. Afscheid van commissaris der koningin mr. dr. Ch.J.M.A. van Rooy in verband met pensionering; bij gelegenheid hiervan ontvangt hij onderscheidingen van onder meer Commandeur in de Orde van Gregorius de Grote en Groot-Officier in de Orde van Oranje-Nassau; voorts wordt hem de gouden legpenning van de provincie Limburg aangeboden.
- 13 en 14 jan. Koningin Juliana brengt een werkbezoek aan Limburg, waarbij op 13 jan. respectievelijk het hoofdkantoor van DSM en het raadhuis in Heerlen wordt bezocht.
- 16 jan. Installatie van pater K. van de Borg als pastoor van de H. Jozefparochie te Heerlerbaan-Heerlen; tevens afscheid van de oud-pastoor H.Ch.M. Smeets.
- 27 jan. Viering 25-jarig raadslidmaatschap van Hoensbroeks wethouder Lei Grein; ter gelegenheid hiervan wordt hij tot ereburger benoemd en ontvangt hij de hieraan verbonden zilveren legpenning.
- 28 jan. Promotie van ir. N.G.M. Hoen uit Heerlen tot doctor in de technische wetenschappen aan de Technische Hogeschool te Eindhoven op een proefschrift over plastics.
- 31 jan. Overlijden van Nol Lammeretz, generaal van de stadsschutterij St. Sebastianus Heerlen, in de leeftijd van 74 jaar.
- 11 febr. Officiële opening nieuwe kantoorgebouw van de Woningvereniging „Heerlerbaan“ aan de Bautscherweg, Heerlen, door bestuurslid mr. P. Schroeder.
- 16 febr. Drs. F.L. Augustus, vice-voorzitter van de kring Heerlen van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, wordt tot

- voorzitter gekozen als opvolger van wijlen drs. L.E.M.A. van Hommerich.
- 18 febr. G.C. Dooijeweerd, oud-medewerker Gemeentelijke Oudheidkundige Dienst Heerlen, op 71-jarige leeftijd overleden.
- 25 febr. Officiële opening nieuwe gedeelte van gebouwencomplex der Middelbare Technische School, Schimmelpenninckstraat, Heerlen, door ir. R. Haverschmidt, lid Gedeputeerde Staten van Limburg.
- 1 mrt. Indiensttreding van de uit Schaesberg afkomstige ir. H.W.G. Schröder als rector van het St. Janscollege in Hoensbroek; hij volgt in deze functie de onlangs gepensioneerde H. Filott op.
- 7 mrt. Burgemeester J.A.M. Reijnen van Heerlen wordt gekozen tot raadsvoorzitter van het Stadsgewest Oostelijk Mijng gebied, als opvolger van Heerlens oud-burgemeester drs. F.J.W. Gijzels.
- 10 mrt. Officiële opening sociaal centrum „Beute“ aan de Wilhelminastraat te Nieuwenhagen door staatssecretaris W. Meijer van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.
- 10 mrt. Officiële opening dagverblijf voor geestelijk gehandicapten te Voerendaal door staatssecretaris W. Meijer van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. Dit is de eerste grote nieuwbouw van de Stichting Welzijnszorg voor Geestelijk Gehandicapten in Oostelijk Zuid-Limburg.
- 11 mrt. Benoeming van drs. R.M.G. Vermaaten, kabinetsecretaris bij de gemeente Schaesberg, tot burgemeester van Merkelbeek.
- 13 mrt. Viering 40-jarig priesterjubileum van rustend pastoor H. Meens, Gasthuisstraat 45, Heerlen.
- 18 mrt. Afscheid van ir. C.E.P.M. Raedts i.v.m. zijn aftreden als voorzitter van het Stichtingsbestuur van het Bejaardenvoorzieningen-centrum „Douvenrade“ te Heerlen.
- 25 mrt. Officiële opening nieuwe behuizing van Gezinsverzorging Humanitas voor Heerlen en omstreken aan de Oliemolenstraat 5, Heerlen, door secretaris A. van Oosten van het Humanitas-hoofdbestuur.
- 1 apr. Officiële opening nieuwe gedeelte van gebouwencomplex der Lagere Technische School St. Joseph, Mgr. Nolensstraat 58, Hoensbroek, door de inspecteur van het lager technisch onderwijs J. Boyens.
- 2 apr. Officiële opening nieuwe openbare school Heerlerbaan, Vullingsweg, Heerlen, door G. Crijnen en P. Möller, inspecteurs van respectievelijk het kleuter- en lager onderwijs.
- 7 apr. Installatie Indicatiecommissie Bejaardenoorden te Heerlen door wethouder J. Andriesma.
- 8 apr. Overlijden van de 73-jarige L. Quaedvlieg, directeur Zilverzand-exploitatie L. Quaedvlieg-Beaujean B.V. en zeer actief persoon in het verenigingsleven van Heerlerheide.
- 9 apr. Officiële opening vernieuwde Schutterspark te Brunssum door de waarnemend voorzitter van het Recreatieschap Oostelijk Zuid-Limburg mr. H. Vrouwenraets, burgemeester van Schaesberg.
- 19 apr. Heerlens loco-burgemeester ir. J.C. Schlösser geeft in het hoofdpstkantoor te Heerlen voor Limburg de officiële start voor de

1977

- verkoop van Zomerpostzegels, waarvan een zegel (40 + 20 c.) de Romeinse Thermen in Heerlen tot onderwerp heeft.
- 23 apr. Drs. F.J.W. Gijzels, oud-burgemeester van Heerlen, overleden in de leeftijd van 65 jaar.
- 23 apr. Officiële opening Groenstraatse gemeenschapshuis „'t Ströatje“ te Ubach over Worms door burgemeester J. van 't Hooft.
- 23 apr. Officiële opening vernieuwde en uitgebreide gebouw, o.m. trefcentrum van de scoutinggroep St. Jan Baptist, aan de Henri Jonasstraat, Meezenbroek-Heerlen, door wethouder H.L.M. Savelsbergh.
- 24 apr. Afscheid van Frans (F.J.M.) Wiertz, kapelaan H.H. Petrus en Paulusparochie, Schaesberg, i.v.m. zijn benoeming tot pastoor van de parochie H.H. Monulphus en Gondulphus te Maastricht.
- 30 apr. Huldiging eerste damesteam van Van Houten Volleybalcombinatie Heerlen wegens behalen landskampioenschap (voor de 7e maal) en i.v.m. veroveren Nederlandse volleybalbeker (4e keer in successie).